

Mededelingenblad

Stichting Oud Woudenberg

Redaktie: G.D. Marringa (koördinator)
H. Schouten
Th. van Straalen
J.J. Timmer

Redaktie-adres:
Tromplaan 15, 3931 AG Woudenberg, tel. (03498) - 2328.

De Stichting Oud Woudenberg, opgericht 15 december 1955,
stelt zich ten doel:

1. Het verzamelen en tentoonstellen van voorwerpen van
oudheidkundige aard betrekking hebbende op of gevonden
in de gemeente Woudenberg en omgeving.
 2. Het verhogen van de kennis van de geschiedenis van de
gemeente Woudenberg.
 3. Het naspeuren van de zeden en gewoonten in de gemeente
Woudenberg in het verleden en heden.
-

Sekretariaat: W.C. Kok, Kon. Sophiestraat 1,
3931 CN Woudenberg.
tel.nr. (03498) - 2533.

Donatie minimaal f 15,00 per jaar.
Aanmelding als donateur graag bij de sekretaris van de
stichting.

Postgironummer 2057783.
Rekeningnummer Rabobank Woudenberg 3724.34.401.

De oudheidkamer aan de Schans nr. 20 is geopend op iedere
tweede vrijdag van van de maand van 19.00 tot 20.30 uur.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of
openbaar gemaakt zonder voorafgaande toestemming van de
uitgeefster.

ISSN: 0927 - 9792

INHOUD

Stad en platteland in de Middeleeuwen - Amersfoort en Eemland een twee-eenheid	pag. 518
Station Woudenberg - Scherpenzeel	pag. 519
Ontsnapping uit concentratiekamp Amersfoort	pag. 522
De ligging van de oude hofstede Henschoten	pag. 525
Donatie 1993	pag. 528
Nieuwe aanwinsten	pag. 529

De Woudenbergsche Neringdoenden.

Bij Blokhuis een taart,
Bij Boshuizen een haard,
Bij Ipenburg en Methorst een kruitje,
Bij van Barneveld spek,
Bij Kollschoten voor de »Wecke
Bij Lagerweij een jumper of truitje,
Bij Dalhuizen een blouse,
Gebakjes bij Kroes,
Bij Ortje of Bruggink een lapje,
Bij Schimmel banket,
Bij Vlastuin een pet,
Of sago voor broertje zijn papje.

Refrain:

En dat alles, dat dat koopt men in	} bis
[Wombarg.	
Men hoeft daarvoor heusch niet naar	
[stad toe tegaan,	
Want Wombarg dat biedt u toch ook	}
[alles aan.	

Rederijkerskamer "Ons Genoegen"
Woudenberg. Revue: "Wat nu", de-
cember 1928.

GEZAMENLIJKE DONATEURSAVOND

GEZAMENLIJKE DONATEURSAVOND **20 APRIL 1993**
LEUSDEN - RENSWOUDE - SCHERPENZEEL - WOUDEBERG

U I T N O D I G I N G

Op dinsdagavond, 20 april a.s. - aanvang 20.00 uur - hopen wij onze gezamenlijke donateursavond te houden met de historische kringen uit Leusden, Renswoude, Scherpenzeel en Woudeberg.

De organisatie van deze avond is in handen van de Historische Kring Leusden.

De avond zal worden verzorgd door drs. P.C.B. Maarschalkerveerd, gemeente-archivaris van Amersfoort, die een lezing zal houden over "**STAD EN PLATTELAND IN DE MIDDELEEUWEN; AMERSFOORT EN EEMLAND EEN TWEE-EENHEID**".

Het belooft een zeer interessante avond te worden die ook de donateurs en andere belangstellenden van onze Stichting zeker zal aanspreken.

Deze gezamenlijke donateursavond zal plaatsvinden in **DE KORF**, De Smitse 1 in Leusden (naast het gemeentehuis). De zaal is open om 19.30 uur en de toegang is vrij.

Wij hopen dat ook velen uit Woudeberg deze avond zullen bezoeken en dat onze zustervereniging in Leusden op een goede opkomst mag rekenen.

Gaarne bevelen wij deze avond in uw belangstelling aan.

Namens het bestuur,

H.G. Moesbergen, voorzitter.

STATION WOUDEMBERG-SCHERPENZEEL

De verschillende artikelen die de laatste tijd in de pers verschenen over de afbraak van het stationsgebouw van het voormalige station Woudenberg-Scherpenzeel zijn voor mij aanleiding tot het schrijven van dit stuk.

In deze krantenberichten werd namelijk gesteld dat met de voorgenomen afbraak van het gebouw van de buurtvereniging 't Spoor aan de Parallelweg ten oosten van de voormalige spoorbaan een einde zou komen aan het stationsgebouw.

Bij de aanleg van de spoorlijn Amersfoort-Kesteren - die op 17 februari 1886 feestelijk werd geopend - werden naast verschillende zgn. spoorhuisjes, veelal nabij zeer belangrijke overwegen, ook de stations Woudenberg-Scherpenzeel, Veenendaal en Rhenen gebouwd en bij de openstelling van de spoorlijn in gebruik genomen.

Het station Woudenberg-Scherpenzeel verrees aan de westkant (aan de Woudenbergse kant) van de spoorbaan en een deel van dit stationsgebouw is ook thans nog aanwezig en deels in gebruik als woning, de voormalige woning van de stationschef boven het stationsgebouw.

Tegelijk met het stationsgebouw werd er in 1885/1886 voor de heer A. Schimmel een fraai ogend "Stationskoffyhuys" gebouwd, dicht bij het station, uiteraard voor rekening van de eigenaar. Op dezelfde plaats - hoek Stationsweg en Spoorlaan - staat vandaag nog Hotel SCHIMMEL.

De in de aanhef van dit artikel genoemde gebouwen aan de oostkant van de spoorbaan - aan de Scherpenzeelse kant - behoorden tot de gebouwen van de later onstane Coöperatieve Boerenleenbank en Landbouwvereniging Woudenberg en Omstreken.

Deze gebouwen worden gesloopt ten behoeve van een betere aansluiting van de Parallelweg op de Stationsweg.

De aanleg van de spoorlijn Amersfoort-Kesteren en daarmee ook de bouw van de stations en spoorhuisjes heeft heel veel voeten in de aarde gehad, hoofdzakelijk als gevolg van de enorme concurrentie tussen de in die dagen bestaande spoorwegondernemingen t.w. De Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (HSM), de Nederlandsche Rijnspoorwegmaatschappij (DRS) en de Nederlandsche Centraal Spoorweg Maatschappij (NCS). Drie spoorwegbedrijven die elk nauw betrokken waren bij de aanleg en exploitatie van de spoorlijn Amersfoort-Kesteren. Deze concurrentie werd nog vergroot door de stichting in 1860 van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen (SS) waarmee de tot dusver zuiver particuliere aangelegenheid kwam te vervallen en voortaan de Staat een grote vinger in de pap kreeg.

Na jarenlang touwtrekken was het tenslotte de regering die de knoop doorhakte en bij Koninklijk Besluit van 19 juni 1885 werd de exploitatie van de spoorlijn Amersfoort-Kesteren toegekend aan de HSM, terwijl de Staat de aanleg in handen had.

De stationsgebouwen in Woudenberg, Veenendaal en Rhenen en ook het "Stationskoffyhuys" voor de heer Schimmel werden gebouwd door de aannemer Vos Sr. uit Almelo.

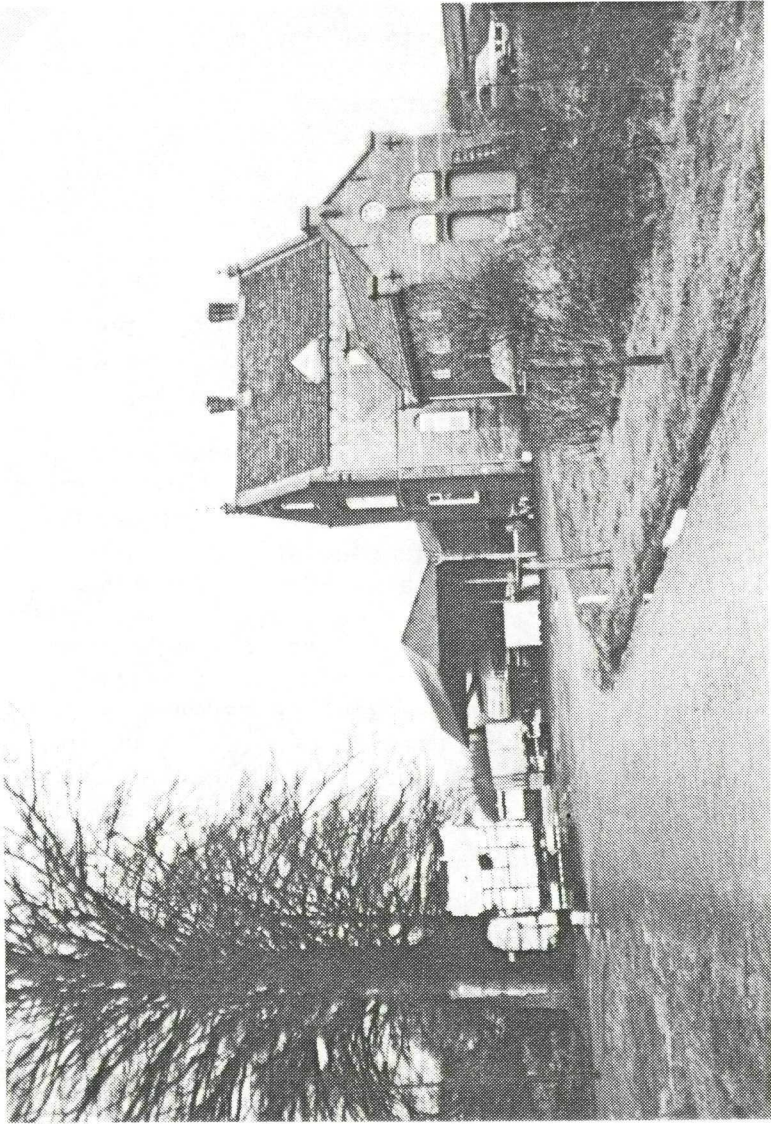
Op de hierbij afgedrukte foto ziet u het stationsgebouw in Woudenberg aan de Woudenbergse kant van de spoorbaan en gezien vanaf Hotel Schimmel.

Vooralsnog is het niet de bedoeling om tot afbraak van het stationsgebouw Woudenberg-Scherpenzeel over te gaan, al is het gebouw in de loop der jaren - en met name na de sluiting van dit station - aangetast door de tand des tijds.

Verschillende gegevens in dit artikel zijn ontleend uit het boekwerk "Amersfoort-Kesteren 'n veel besproken spoorlijn" van G.A. Russer.

H.G. Moesbergen.

Stationsgebouw WOUDEBERG-SCHERPENZEEL
gezien vanaf Hotel SCHIMMEL, Spoorlaan-
zijde. (Foto van 1980).

ONTSNAPPING UIT HET CONCENTRATIEKAMP AMERSFOORT

Op 1 maart j.l. was het 50 jaar geleden dat de oud Woudeberger Gerrit Kleinveld ontsnapte uit het concentratiekamp Amersfoort. Een spektakulaire ontsnapping!

Op 17 december 1942 viel de 27-jarige verzetsman Gerrit Kleinveld door verraad in handen van de Duitse Sicherheits Dienst (S.S.D.). De ontsnapping is gefilmd en de film "De Bunker" is het vorig jaar te zien geweest in de bioscopen, o.a. in Amersfoort.

Zo dichtbij de bevrijdingsdag 1993 wil de Redactie even aandacht besteden aan het verblijf van deze Woudeberger in dit concentratiekamp en de ontsnapping daaruit.

Vrij snel na de opsluiting ondernam Kleinveld een vlucht poging. Door het bewusteloos slaan van één der bewakers lukte het hem bijna te ontsnappen. Op het laatste moment werd hij herkend en na mishandeling als vluchtgevaarlijk persoon opnieuw opgesloten en aan een zware ketting geketend zodat hij heel weinig bewegingsvrijheid kreeg. De cel werd donker gehouden. Het eten was uitermate slecht en zodanig samengesteld dat een totale uithongering dreigde. De conversatie met de andere gevangenen was moeilijk en er deden zich grote verschillen voor in levensuiting. Eén van de gevangenen citeerde regelmatig uit de bijbel terwijl een andere ging vloeken en schelden. Het moet een verschrikkelijke tijd zijn geweest.

Tijdens de korte momenten dat het licht brandde nam Kleinveld de situatie in de cel nauwlettend in zich op. Hij beraamde opnieuw plannen om te ontsnappen.

Op een gegeven moment vond Kleinveld achter een verwarmingsbuis een stevige lepel. Hij maakte plannen om hiermede een tralie los te wrikken van het geblindeerde raampje. Eerst moest hij echter zijn rechterhand vrij zien te krijgen.

Hij wrong zich - permanent gehinderd door de kortgehouden kettingen - in verschillende bochten om met zijn geboeide polsen bij de ruwe stenen van de vloer te komen. Dat lukte hem en toen begon hij het dunne gedeelte over de stenen vloer te schuren totdat de ketting om zijn rechter pols spleet. De ontstane beschadiging aan de vloer en de ketting werd gekamoufleerd met zwarte koffie.

De loopketting gaf hem enige beweging en met de lepel werd binnen 14 dagen een gat van 11 cm diep in het beton gemaakt. Hij moest daarbij zeer omzichtig te werk gaan om geen argwaan te wekken bij de andere gevangenen en vooral de bewakers. Van de lepel werd nu een zaagje gemaakt door de steel ervan op de scherpe bovenkant van de kribbe te plaatsen en er met de klomp op te slaan, telkens met tussenpozen van vier klappen per dag. Ook dit stuk "gereedschap" kwam klaar.

Het zaagje werd gebruikt om een 11 cm diepe sleuf in de 17 cm dikke betonlatei aan te brengen. Door die sleuf kon Kleinveld de bovenkant van de tralie bij de vluchtpoging wegduwen. Dit karwei vergde vijf weken. Aan de geluiden uit de buitenlucht en uit mededelingen van andere gevangenen kon hij zich een oordeel vormen hoe de bewaking er buiten uit moest zien.

De mazen van de prikkeldraadnetten rondom het terrein waren klein, zo'n 10 cm. Deze mazen zouden moeten worden uitgerekt; dus groter worden gemaakt. In zijn cel lag een houten bakje. Door met de lepel de spijkers te verwijderen kon hij hiervan twee plankjes maken teneinde voldoende ruimte in het prikkeldraad te forceren om er met zijn uitgeteerde lichaam door te klauteren. Hij spaarde stukjes zeep waarmee hij zijn blote lichaam kon insmeren om tussen de tralies door te kunnen klimmen.

Maar eerst moest hij bevrijd worden van de linker boei en de voetboeien. Een losgehaalde kribstijl werd gebruikt om er de linkerboei mee te verbuigen. De linkerhand kon hij onder het uitstaan van hevige pijnen vrij maken. De voetboeien ondergingen dezelfde behandeling.

Van de doeken, die hij regelmatig kreeg, scheurde hij telkens een reep af. Daarmee wilde hij het luik, de planken en zijn gebundelde kleren laten zakken. Als hij naakt buiten de cel stond moest hij weer over zijn kleren kunnen beschikken.

Op 1 maart 1943 was het moment van de ontsnapping aangebroken. Na de losgemaakte tralie te hebben verwijderd kon hij er zich doorheen wringen en naar beneden springen. Het terrein rondom het kamp werd in het nachtelijk duister verlicht met verplaatsbare schijnwerpers, aangebracht op een hooggeplaatste bewakersonderkomen.

Via een afleidingsmanoeuvre (gooien van een steen op het dak van het bewakingsonderkomen) wist hij de bewaker, die het licht bediende, te misleiden. Het lukte hem - zonder gezien te worden - met behulp van zijn planken door het prikkeldraad rondom het concentratiekamp te kruipen.

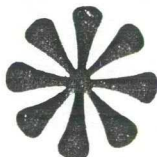
Ondanks zijn vele wonden en bloedverlies zag hij kans zich met zijn verzwakt lichaam voort te slepen om zo snel mogelijk weg te komen uit dit verschrikkelijk oord.

Totaal uitgeput belde hij aan bij een villa in Amersfoort. Gelukkig voor Kleinveld was dit een "goed adres". Hij werd daar goed opgevangen, kreeg te eten en - voorzien van andere kleren - zo snel mogelijk door de "ondergrondse" weggebracht naar een onderduikadres.

De weg naar het verzet tegen de Duitse onderdrukker lag weer open, waaraan hij tot de bevrijding in 1945 actief heeft deelgenomen.

Bron: film "De Bunker" en
A.C. van 17 augustus 1991

G.D. Marringa.

DE LIGGING VAN DE OUDE HOFSTEDEN HENSCHOTEN

Henschoten werd in 1637 door de rentmeester van de goederen van de abdij Oostbroek verkocht aan Michael Pauw. In 1655 procedeerde zijn weduwe Hillegond Spiegels tegen de Staten over het te betalen morgengeld. Onder de processtukken bevindt zich een kaartje van Henschoten¹. Hierop staat ongeveer in het midden van het landgoed, naast de "Henschoter Engh", de hofstede "Groot Heynschoten" getekend, blijkens het bijschrift 332 roeden (0,47 ha) groot.

In 1842 heeft de toenmalige eigenaar van Asch van Wijk het een en ander over Henschoten opgeschreven²; "Nog is de plaats aan te wijzen waar oudtijds de hof heeft gestaan, namelijk aan den Woudweg nabij het punt, waar deze ten zuiden door den weg van Amersfoort naar Maren doorsneden werd. Nog liggen dáár oude omwallingen (...). De bedoelde omwalling ligt oostwaarts van den zoogenaamden Henschoter Engh tusschen deze en de kleinere heuvelen, die zich aan de zandduinen aansluiten. De Woudenbergse straatweg loopt thans midden door deze omwalling heen: zij vormt een langwerpige vierkant, lang (oost/west) 102 Ned. ellen, breed (noord/zuid) 52 ellen. Een droge gracht ligt om de binnenste wal, die thans nog een el boven de grond verheven is. Buiten den wal is een greb, welke aan haar voet 2½ voet breed is; buiten deze een buitenwal, thans nog 2 ellen boven de grond verheven, deze is aan haar voet 3 ellen breed. In het binnenste zijn nog overblijfselen van gebakken steen (...)"

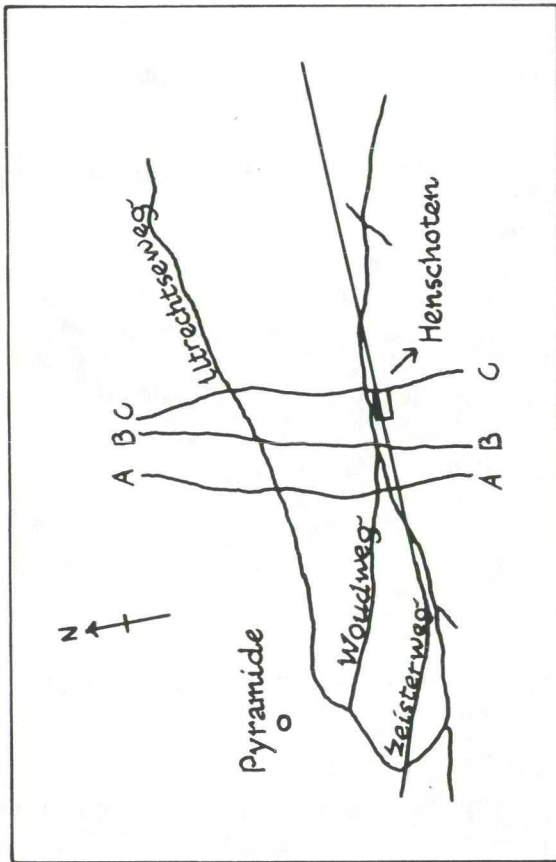
Op het bovengenoemde kaartje uit 1655 staat één noord/zuid weg aangegeven, "de wegh naer Aemersfoort":. Op de kaart van Van Broekhuysen uit 1717⁴ staan drie min of meer evenwijdige wegen; bij de meest oostelijke staat "Amersfoortse weg". Op een schetsje uit 1817³ staan er ook drie; de meest westelijke (A) heet nu "Amersfoortsch Spoor", de middelste (B) "Twede Spoor" en de meest oostelijke (C) "weg van Maarn op Amersfoort."

Op het minuutplan van het kadaster van 1832 staan ze ook nog alledrie. Thans echter is er maar één: de Doornseweg. Deze laatste is in het midden van de 19e eeuw aangelegd als provinciale grindweg over het oude tracee van de meest oostelijke weg, maar rechtgetrokken en juist bij de viersprong ca. 20 meter meer naar het westen verplaatst.

(C) moet de weg zijn geweest waar van Asch van Wijk van spreekt als de weg van Amersfoort naar Maren. De oude omwalling lag dan bij de viersprong en werd doorsneden door de "nieuwe" straatweg die thans de Zeisterweg heet. De Woudweg die van Asch van Wijk noemt, is de oude west/oost weg die ter hoogte van de viersprong iets ten noorden van de Zeisterweg liep en die op de kadasterkaart nog goed is aangegeven.

Met deze gegevens herkennen wij nu dat op de kaart van Van Broekhuijsen de bedoelde omwalling zeer duidelijk is aangegeven als een lichtgroene rechthoek met ongeveer de maten die Van Asch van Wijk aangeeft, en wel aan de zuidzijde van de Woudweg, tussen (C) en (B), en dus aan de westzijde van de viersprong. Thans is het dus bijna geheel onder het asfalt van de Zeisterweg verdwenen en gedeeltelijk ook onder de Doornseweg. Dekker⁵ meent dat er alle reden is om aan te nemen dat de geografische situatie van Henschoten zich tussen de twaalfde eeuw en de zeventiende eeuw nagenoeg niet gewijzigd heeft. De hof die dateerde van kort na de schenking in 1131 aan de abdij Oostbroek en die in 1240 waarschijnlijk nog door de monniken zelf werd geëxploiteerd, zouden wij dus op deze plaats moeten zoeken.

Van Asch van Wijk schrijft ook nog: "de hofstede zelf werd meer oostwaarts naar het lagere en vruchtbaarder gedeelte overgebracht, na de deling van de Woudenbergse Meent, welke in 1638 plaats vond. Zij werd gebouwd op den uit die Meent aan de eigenaars van dit landgoed toebedeelde grond". Blijkens de kaart van Van Broekhuijsen van 1717 was die verplaatsing toen inderdaad al gebeurd.

Weg A = Amersfoortsch Spoor

Weg B = Twede Spoor

Weg C = Weg van Maarn op
Amersfoort.

De nieuwe hofstede Henschoten stond er in 1832 nog, en wel tegenover de Heigraaf, oostelijk van het weggetje naar het Bivak. Zij werd rond 1890 gesloopt.

- 1) RAUtrecht, fam. archief de Beaufort nr. 1791
- 2) id. nr. 1747
- 3) id. nr. 1785
- 4) De kaart van Broekhuizen is gereproduceerd in Beaufort/Jansen, Geschiedenis en Volksleven van Woudenberg, blz. 35, en in kleur in Deijds, De Gelderse Vallei, achter blz. 218
- 5) Prof. Dekker in de bundel "Ter recognitie", blz. 123.

Ir. W.H.M. Nieuwenhuis
Amstelveen.

DONATIE 1993

Binnenkort kunt u middels een afzonderlijke enveloppe de accept-girokaart voor de betaling van de donatie over 1993 tegemoet zien.

Gebleken is namelijk dat toezending van deze accept-girokaart met het mededelingenblad, eerstgenoemde kaart over het hoofd wordt gezien en daardoor verzuimd wordt om de bijdrage te betalen.

Wij stellen het bijzonder op prijs wanneer u uw donatie na ontvangst van de accept-girokaart zo spoedig mogelijk wilt voldoen. Zoals u mogelijk wel zult weten is de minimale jaarlijkse bijdrage f 15,--. U mag meer betalen; graag zelfs.

Mag de penningmeester op uw medewerking rekenen ?
Bij voorbaat onze dank.
Het bestuur.

NIEUWE AANWINSTEN

- Van de familie Hazeleger ontvingen wij een tarievenbordje van de voormalige Roomboterfabriek.
- De heer A. de Witte schonk een viertal foto's, waarvan drie betrekking hebbende op de jacht.
- Een broodschieter ontvingen wij van de heer J. Blokhuis, die hijzelf en ook zijn vader vroeger gebruikte in de bakkerij aan de Schoutstraat.
- Mevr. J.H. Blokhuis en haar broer Gerrit schonken foto's van de familie Van de Wetering en Blokhuis, alsmede een map met revisietekeningen van de voormalige Roomboterfabriek De Vooruitgang en aantal tegels afkomstig uit Het Hoge Huys, dat vroeger gestaan heeft aan de Voorstraat 16-18.

Hartelijk dank voor deze schenkingen.

Het bestuur.

De Woudenbergse
Neringdoenden.

Bij de Jong een voet hout,
Bij Bielderman zout,
Bij Vermeulen en Westerveld klompen.
Bij van Ingen een greep,
Bij Willem van Miet groene zeep.
Naar Hofland en Kramer voor pompen.
Bij van Ingen karbonaad,
Bij van Lunteren voor je straat,
Naar Johan of G. Kramer voor je luiken.
Bij van Arkel een kraans,
Met je baard naar 'de Gansse.
Bij Boveneind heesters en struiken,

Rederijkerskamer "Ons Genoegen"
Woudenberg. Revue: "Wat nu", december 1928.

